

“ผู้จัดการสวนลำไย” การปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมในกระแสโลกาภิวัตน์

The Manager of Longan Garden: The Adaptation of Agricultural Practice in Globalized Context.

ศุภวดี มนต์เนรมิตร²

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ผู้จัดการสวนลำไย” การปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมในกระแสโลกาภิวัตน์ หลักสูตร ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

² นักศึกษาหลักสูตร ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอความเป็นพลวัตในการปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมของเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรี ซึ่งอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2557-2559 ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจที่ทำให้ระบบอาหารกลายเป็นระบบอาหารโลก ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ใช้แนวคิดการข้ามชาติ (Transnationalism) ของ David Harvey (2003) ที่เสนอลักษณะการข้ามชาติ Spatio-temporal fix และแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเกษตรกรรม (agrarian transformations) มาเป็นกรอบในการทำความเข้าใจพบว่า ท่ามกลางโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการเชื่อมระบบอาหารโลก พื้นที่ที่ห่างไกลเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกด้วย การผลิตในพื้นที่ถิ่นเชื่อมโยงเข้ากับตลาดข้ามแดน แรงงานข้ามแดน และการสะสมทุนของทุนข้ามแดน เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต การผลิตแบบดั้งเดิมเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกข้ามแดน และทำให้วิถีการผลิตของเกษตรกรปรับเปลี่ยนไป โดยมีการปรับเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ผลิต” เป็น “ผู้จัดการสวน” และสร้างกลยุทธ์ที่หลากหลายในการทำเกษตรกรรม เช่น ลดการใช้แรงงานตนเองในการผลิตลง การจ้างแรงงาน การจ้างเหมาในการผลิต

คำสำคัญ: วิถีเกษตรกรรม, ชาวนาลำไย, การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต, การเปลี่ยนแปลงการเกษตรกรรม, ผู้จัดการสวน

Abstract

This article is aimed at demonstrating the dynamic and change of agriculture way in the eastern border of Thailand, Chanthaburi province. The conceptual framework is based on the concept of Transnationalism and Agrarian Transformations. This article found that economic change in the globalized context and world food system connect everything together, resulting in the change of agricultural production in the eastern border of Thailand. Local production thus correlates transborder market, transnational labour and cross-border investment. The original form of production is then made for export induces change in agricultural practice. Farmers are turning themselves into “Manager of the Garden” resulting in the reduction of labours as well as employing various strategies to sustain agricultural way of life.

Keywords: Agricultural Practice, Longan Gardener, Change of Production, Agrarian transformations, Manager of the Garden

1. บทนำ

“ลำไย” หรือในภาษาจีนเรียกว่า หลงเหยียน แปลว่า ตามังกร ผลไม้ที่เชื่อมโยงอยู่ในความเชื่อ การแพทย์และวัฒนธรรมชาวจีน ทำให้เป็นที่ต้องการของชาวจีน ประเทศจีนเป็นตลาดรับซื้อลำไยที่สำคัญของประเทศไทย ในอดีตด้วยข้อจำกัดของระยะทางและเทคโนโลยีการส่งออกส่วนมากเป็นลำไยอบแห้ง แต่ในปัจจุบันมีวิธีการยืดอายุลำไยผลสดด้วยการอบกัมมะถันหรือซัลเฟอร์ไดออกไซด์ การขนส่งที่รวดเร็ว และเกษตรกรชาวสวนลำไยยังสามารถเร่งการผลิตลำไยให้ออกผลนอกฤดูกาลทำให้ลำไยผลสดกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย โดยในปี พ.ศ. 2554 มีมูลค่าการส่งออกลำไยสด 6,209,321,061 บาท และเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2559 เป็น 11,616,387,218 บาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2558) โดยพื้นที่ผลิตในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกของประเทศไทยอย่าง จังหวัดจันทบุรี เริ่มมีการปลูกลำไยนอกฤดูกาลประมาณ พ.ศ. 2542 หลังที่ความรู้เรื่องวิธีการผลิตลำไยนอกฤดูกาลแพร่เข้าไปในพื้นที่ ได้รับการกล่าวถึงจากกลุ่มผู้ส่งออกลำไย ว่าเป็นพื้นที่ที่ผลิตลำไยมีคุณภาพเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค และพ่อค้าชาวจีนเป็นอย่างมาก ดังเช่น คำบอกเล่าของเจมส์³ (สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2557) เจ้าของ “ล้ง”⁴ ลำไยสดส่งออกในภาคเหนือถึงความต้องการลำไยในจังหวัดจันทบุรีของชาวจีน มีมากกว่าลำไยจากภาคเหนือ “ลำไยไปถึงท่าเรือที่จีน ถ้าพ่อค้าที่มาประมูลรู้ว่าเป็นลำไยจากจังหวัดจันทบุรีจะแย่งกันซื้อ ให้ราคาดีกว่าและหมดเร็วกว่า” ความต้องการซื้อลำไยจากพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรีนี้ ส่งผลให้ประมาณปี พ.ศ. 2549 “ล้ง” ลำไยเพื่อการส่งออกเปิดเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

³ ชื่อของกลุ่มตัวอย่างในบทความเป็นชื่อสมมุติทั้งหมด

⁴ “ล้ง” คือ สถานที่รับซื้อลำไย

ในพื้นที่ และการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของเกษตรกรชาวไร่มาเป็นชาวสวนลำไยเพื่อการส่งออก

บทความนี้นำเสนอถึง การปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรี ภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยต่างๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดภายใต้การเปลี่ยนแปลงกระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ โดยนำแนวคิดการข้ามชาติของ David Harvey (2003) เสนอถึงการแก้ข้อขัดแย้งพื้นที่และเวลา (Spatio-temporal fix) การขยายการสะสมทุนด้วยวิธีการที่หลากหลายก้าวข้ามข้อจำกัดของเวลาและพื้นที่ การขยายพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เพื่อให้ได้ต้นทุนการผลิต ทรัพยากรที่ถูกลงและการแข่งขันการตลาดน้อย เช่น การหาตลาดการลงทุนใหม่ในต่างแดน ตัวอย่างข้อเสนอนี้ที่สอดคล้องกับแนวคิดนี้ของ ชยันต์ วรรธนะภูมิ (2554) ได้เสนอ การนิยามความหมายของพื้นที่ใหม่เพื่อการสะสมทุน แนวคิดข้ามชาตินี้จะช่วยอธิบายการเข้ามาขยายทุนของนายทุนข้ามชาติที่ส่งผลให้ชายแดนจันทบุรีถูกให้นิยามพื้นที่ใหม่สำหรับการผลิตอาหารในยุคโลกาภิวัตน์

แนวคิดที่สอง คือ แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเกษตรกรรม การศึกษาที่ได้แย้งกับแนวคิดแบบดั้งเดิมว่าด้วยการล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมในชนบทของคาร์ล เคทสกี (Kautsky, 1899) ทำให้เห็นถึงการปรับตัวของเกษตรกรในชนบทให้อยู่รอดในกระแสการเปลี่ยนแปลง เช่น งานของ Philip Hirsch (2011) กล่าวถึงกระบวนการหวนกลับมาทำการผลิตภาคเกษตรกรรมของคนในชนบท ด้วยการใช้กลยุทธ์ที่หลากหลาย การศึกษาของยศ สันตสมบัติ (2546) ชี้ให้เห็นถึงการปรับตัวอย่างเป็นพลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา แนวคิดนี้จึงมองเกษตรกรในฐานะผู้กระทำที่มีการปรับเปลี่ยน เลือกรสกลยุทธ์ให้ตนยังดำรงอยู่รอดท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและการเข้ามาของทุนข้ามชาติ

แนวคิดทั้งสองแนวคิดเป็นกรอบในการทำความเข้าใจ การปรับตัวของเกษตรกร กลยุทธ์ที่มีความหลากหลายในการดำรงอยู่ของสังคม

เกษตรกรรมในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกของประเทศไทย โดยแบ่งหัวข้อนำเสนอออกเป็น 2 หัวข้อ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และการนิยามพื้นที่ใหม่เพื่อการขยายการลงทุนในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก 2) การปรับเปลี่ยนอาชีพและบทบาทเกษตรกร

2.1 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และการนิยามพื้นที่ใหม่เพื่อการขยายการลงทุนในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก

2.1.1 บริบท ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรี

เหตุการณ์สงครามในประเทศกัมพูชา ช่วงปี พ.ศ. 2518-2522 พื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรี ได้รับผลกระทบด้านความปลอดภัยจากระเบิดที่ถูกยิงข้ามแดน และเป็นพื้นที่รองรับการอพยพของผู้คนจากประเทศกัมพูชา ผู้คนในพื้นที่บางส่วนต้องอพยพออกจากพื้นที่บางส่วนยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ด้วยความยากลำบาก โดยทำเกษตรกรรมและเพาะปลูกแบบยังชีพเป็นหลัก ภายหลังปี พ.ศ. 2533 กองกำลังเขมรแดงที่ยึดครองพื้นที่ชายแดนกัมพูชาบริเวณนี้เปิดให้นายทุนเข้าไปสัมปทานป่าไม้ พลอย รวมทั้งสงครามในประเทศกัมพูชาค่อยๆ สงบลง ทำให้ผู้คนต่างถิ่นเข้ามาจับจองพื้นที่ราคาถูกตั้งรกราก ด้วยพื้นที่ที่ห่างไกลจากตัวเมืองเส้นทางการขนส่งไม่สะดวกมากนัก อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านจึงเลือกปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง โดยจะมีพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกเข้าไปรับซื้อผลผลิต หลังนโยบายเปลี่ยนนามรบเป็นสนามการค้าของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2532-2534) รวมทั้งการเปิดบ่อนชายแดนกัมพูชาและตลาดการค้าข้ามแดนทำให้พื้นที่ชายแดนแห่งนี้ค่อยๆ ได้รับความสนใจจากรัฐบาล มีโครงการพัฒนาด้านคมนาคมและชลประทานในพื้นที่ ทั้งยังส่งผลต่อการข้ามแดนของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ชายแดนด้วย

ช่วงปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลจัดทำถนนยางมะตอยทำให้พื้นที่ชายแดนแห่งนี้เชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ได้ง่ายมากขึ้น ชาวบ้านบางรายมีโอกาสนำต้นพันธุ์ลำไยจากภาคเหนือมาทดลองปลูกในไร่ของตน แต่ต่อมาไม่ประสบความสำเร็จมากนักจึงยังคงปลูกพืชไร่เป็นหลัก โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำและคลองส่งน้ำของรัฐในปี พ.ศ. 2540 ทำให้เกษตรกรบริเวณคลองส่งน้ำมีน้ำเพียงพอทำการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ นอกจากพืชไร่ที่ใช้น้ำฝนในการผลิตเป็นหลัก และส่งผลต่อการผลิตลำไยนอกฤดูกาลด้วย หลังการคิดค้นวิธีการราดสารเร่งการออกดอกของต้นลำไยประมาณปี พ.ศ. 2542 ความรู้เรื่องการผลิตลำไยนอกฤดูค่อยๆ กระจายไปยังเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนและเป็นทางเลือกในการสร้างรายได้อีกทางหนึ่งให้เกษตรกรพร้อมกับการเข้ามาของล้งรับซื้อลำไยของนายทุนไทยที่อยู่ในพื้นที่ ราคาซื้อลำไยที่สูง ทำให้เกษตรกรหลายรายเริ่มปลูกลำไยแซมไว้ในไร่มันสำปะหลังมากขึ้น ประมาณ พ.ศ. 2549 นายทุนจีนเข้ามาเปิดล้งและร่วมธุรกิจกับนายทุนชาวไทยจำนวนมาก ทำให้ราคารับซื้อลำไยสูงมากขึ้นถึงกิโลกรัมละ 45 บาท รายได้ที่สูงกว่าการผลิตพืชไร่หลายเท่า เป็นจุดเปลี่ยนที่ชัดเจนที่ทำให้เกษตรกรจำนวนมากเปลี่ยนอาชีพจากชาวไร่มาเป็นชาวสวนลำไยแทน

การผลิตลำไยนอกฤดูยังนำมาซึ่งการข้ามเข้ามาทำงานในกระบวนการผลิตลำไยนอกฤดูของแรงงานข้ามชาติ โดยรัฐบาลผ่อนปรนให้แรงงานชาวกัมพูชาข้ามเข้ามาทำงานภายในเขตอำเภอชายแดนไทย - กัมพูชา 2 อำเภอ และให้อยู่ภายใต้การดูแลของนายทุนและเกษตรกร นายจ้าง มีเงื่อนไขควบคุมแรงงานด้วยการให้แรงงานมาต่อบัตรการอยู่อาศัยในประเทศไทย ทุก 7 วัน ที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองบริเวณชายแดน และทุก 15 วัน ผู้ใหญ่บ้านออกใบรับรอง แนบเป็นหลักฐานในการต่อทะเบียนด้วย (พีวีเชียร, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2558) การผ่อนปรนของรัฐจึงเป็นส่วนสำคัญสนับสนุนให้ทุนข้ามแดนเข้ามาสะสมทุนในพื้นที่ชายแดน นอกจากนี้

นโยบายผ่อนปรนของรัฐ ความต้องการแรงงานในการผลิตลำไย และการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติในการผลิตภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ชายแดนส่งผลให้รูปแบบการเอาแรงกันค่อยๆ กลายเป็นการจ้างแรงงานในการผลิตแทน และการเปลี่ยนแปลงบริบทพื้นที่ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ส่งผลต่อการนิยามพื้นที่ใหม่ของทุนข้ามแดน

2.1.2 การนิยามพื้นที่ใหม่ของทุนเพื่อการสะสมทุน

โลกาภิวัตน์ช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงของระบบอาหารท้องถิ่นเข้ากับระบบอาหารโลก ลำไยในพื้นที่ชายแดนถูกผลิตเพื่อส่งออกไปขายข้ามแดนโดยเฉพาะ และทำให้ทุนข้ามขอบเขตจำกัดเชิงพื้นที่สามารถขยายการสะสมทุนในพื้นที่ใหม่ เพื่อให้ทุนสามารถสะสมทุนได้ต่อไป ทุนจึงนิยามพื้นที่ใหม่เพื่อขยายการลงทุนเพิ่มขึ้น เนื่องจากพื้นที่ปลูกลำไยในภาคเหนือมีข้อจำกัดเรื่องคุณภาพ และการขนส่งลำไยในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกไปยังท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบังที่เป็นเส้นทางส่งออกหลักไปยังประเทศจีนได้ง่าย ช่วยร่นระยะเวลาการขนส่งลง พื้นที่ชายแดนแห่งนี้จึงถูกให้ความหมายใหม่เพื่อการสะสมทุนของนายทุนข้ามแดน

นโยบายผ่อนปรนการข้ามแดนและการค้าเสรีของรัฐที่เอื้อให้ทุนข้ามแดนเข้ามาลงทุน ความต้องการรายได้ที่สูงกว่าการปลูกพืชไร่ของเกษตรกรในพื้นที่ ทำให้ทุนสามารถแก้ข้อจำกัดเชิงพื้นที่และเวลาเพื่อขยายการสะสมทุนของตนในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก นายทุนข้ามชาติโดยเฉพาะชาวจีนจึงเข้ามาขยายการสะสมทุนด้วยการเปิด “ล้ง” รับซื้อลำไยในพื้นที่ชายแดนจังหวัดจันทบุรีจำนวนมาก ซึ่งการขยายการสะสมทุนของนายทุนข้ามแดนส่งผลให้เกิดการแย่งชิงซื้อลำไยในพื้นที่ชายแดนจันทบุรี ราคารับซื้อลำไยสูงขึ้นและการเกิดระบบการทำสัญญาซื้อขายลำไยล่วงหน้าทำให้เงินทุนล่วงหน้ากับเกษตรกรในการทำการผลิต ทำให้เกษตรกรที่มีเงินทุนน้อยสามารถทำการผลิตลำไยนอกฤดูที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากได้ ส่งผลให้ใน

ปัจจุบันพื้นที่ผลิตลำไยนอกฤดูในพื้นที่ชายแดนจันทบุรีเพิ่มมากกว่า 70,000 ไร่ (ศิริชัย, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2558) และกลายเป็นพื้นที่สะสมทุนของนายทุนข้ามชาติที่สำคัญ

นอกจากนี้ รัฐบาลไทยยังเอื้อให้นายทุนข้ามชาติเข้ามานิยามพื้นที่ชายแดนจันทบุรีใหม่ ด้วยการทำให้ลำไยกลายเป็นอาหารที่ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับระบบสากล โดยกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นตัวแทนของรัฐในการสร้างมาตรฐาน เงื่อนไขควบคุมการผลิตลำไยเพื่อการส่งออกด้วยการออกใบรับรอง “Good Manufacturing Practices (GMP) หลักปฏิบัติที่ดีสำหรับโรงคัดบรรจุ ชนิดผลิตภัณฑ์ ลำไย” ผู้ประกอบการหรือล้งต้องดำเนินการจัดสภาพแวดล้อมโรงงานผลิตให้เหมาะสม มีความปลอดภัยในการผลิตอย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน และการออกใบรับรอง “Good Fumigation Practices (GFP)” ในการอบลำไย ผู้ที่ดำเนินการอบลำไยเพื่อเลื่อนอายุการบริโภคให้นานขึ้นและสร้างสืวิผลลำไยให้มีสีเหลืองทองสวยงามจำเป็นต้องทำการอบรมก่อนดำเนินการผลิต

2.1.3 การแบ่งงานแบบใหม่ในกระบวนการผลิตลำไยแบบเข้มข้น

การเข้ามาของทุนข้ามแดนส่งผลให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการรวมการผลิต การเก็บเกี่ยวผลผลิตไว้ที่เกษตรกรทั้งหมดเป็นการผลิตแบบแยกส่วน ด้วยการแยกส่วนการผลิตและการเก็บเกี่ยวออกจากกัน เพื่อให้ได้มาตรฐานการเก็บเกี่ยวผลผลิตและการคัดแยกแบ่งคุณภาพลำไยที่เป็นแบบเดียวกันในการส่งไปตลาดข้ามแดน บทบาทการผลิตของเกษตรกรถูกตัดช่วงเหลือเพียงการเป็นผู้ทำให้ลำไยออกผลผลิตนอกฤดูที่มีคุณภาพ

การผลิตแบบแยกส่วนช่วยให้ระบบอาหารโลก พลังตลาดข้ามแดนมีอิทธิพลต่อการผลิตลำไยนอกฤดูมากขึ้น การผลิตลำไยนอกฤดูกลายเป็น

เป็นการผลิตแบบเข้มข้น ในระบบสายพานที่สามารถทำการตรวจสอบการผลิตเลือกสรรผลผลิตที่มีมาตรฐานตามความต้องการของตลาดข้ามแดนผ่านระบบการจัดการควบคุมการผลิตของ “ล้ง” ที่เสมือนเป็นตัวแทนของนายทุนข้ามแดน สำหรับเกษตรกรที่เสมือนอยู่ต้นสายพานมีบทบาทหน้าที่เพียงทำการผลิตให้ประสบความสำเร็จ ตอบสนองความต้องการของตลาดข้ามแดน เช่น ผลสวย ขนาดผลใหญ่ รสหวาน อันจะนำมาซึ่งรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น เกษตรกรจะปรับเปลี่ยน วางแผน เลือกสรรกลยุทธ์การผลิต เมื่อผลิตสำเร็จจะส่งต่อไปให้ “ล้ง” ที่ทำสัญญาซื้อขายไว้เข้ามาดูแลจัดการเก็บเกี่ยว แม้เกษตรกรจะตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขการผลิตของตลาดข้ามแดน แต่เกษตรกรชาวสวนลำไยสามารถเลือกสรร จัดการสร้างโอกาสเลือกทำสัญญาขายผลผลิตให้กับล้งที่ต้องการ เช่น ให้ราคาสูง เก็บผลผลิตตรงเวลา ดังคำบอกเล่าของพีสมศรี (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2558) “เก็บไม่ดี จ่ายเงินไม่ตรง ก็เปลี่ยนล้ง ล้งไหนเก็บดี ตรงเวลา เราก็ขายให้” เกษตรกรยังมีบทบาทหน้าที่ตรวจสอบความเรียบร้อยการเกี่ยวเก็บผลผลิตในสวนของตนเอง หากคนงานเก็บลำไยของล้งทำความเสียหายให้กับต้นลำไย สามารถเรียกร้องค่าเสียหายนั้นๆ ได้ ทาง “ล้ง” จะหักเงินกับแรงงาน หลังจัดเก็บลำไยเกษตรกรมีหน้าที่ตรวจนับจำนวนตะกร้าลำไยทั้งหมดก่อนส่งไปยังล้ง แล้วไปรับเงินกับทางล้ง

สำหรับ “ล้ง” เป็นตัวกลางในการควบคุม สร้างเงื่อนไข ตรวจสอบการผลิตของเกษตรกรให้ตรงตามต้องการของนายทุนและตลาดข้ามแดน โดยล้งจะทำสัญญาซื้อขายลำไยกับเกษตรกร เพื่อควบคุมการผลิตของเกษตรกร ให้ความสำคัญกับการผลิตด้วยการให้เงินทุนล่วงหน้าหรือให้เคมีภัณฑ์ทางเกษตรล่วงหน้าตามที่เกษตรกรต้องการ หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจึงหักค่าใช้จ่ายโดยไม่คิดดอกเบี้ย เมื่อเกษตรกรส่งต่อการผลิตให้ล้งเข้าไปเก็บเกี่ยวการผลิต ล้งจะส่งแรงงานไปจัดการเก็บเกี่ยวผลผลิตลำไย คัดแยกขนาด แล้วนำลำไยมาอบกัมมะถันหรือซัลเฟอร์ไดออกไซด์ เพื่อยืดอายุ

การบริโภคและสร้างสี่ผิวลำไยให้เหลือของสวยงามก่อนจะจัดส่งไปยังตลาดข้ามแดน “ล้ง” ที่เข้ามาเปิดกิจการในพื้นที่ชายแดนมีทั้งนายทุนข้ามแดนเข้ามาดูแลการผลิตเอง และร่วมธุรกิจกับนายทุนท้องถิ่น “ล้ง” ยังเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกิดอาชีพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตลำไย เช่น “นายหน้า” จัดหาติดต่อซื้อลำไยกับเกษตรกรรายอื่นๆ ซึ่งเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งของผู้คนในพื้นที่ชายแดน ดังนั้นการเข้ามาสะสมทุนของทุนต่างแดนส่งผลให้การผลิตสินค้าเกษตรกรอย่างลำไยนอกฤดูต้องมีการปรับเปลี่ยนการผลิตที่แยกส่วนระหว่างการผลิต การเก็บเกี่ยว และวิทยาการหลังเก็บเกี่ยว (post harvesting)

จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงบริบทในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรีที่เปิดรับกระแสทุนนิยม และการลงทุนข้ามแดนหลังจากที่รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจการเปิดการค้าเสรี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ถนน และชลประทาน ทำให้นายทุนข้ามชาติหยิบฉวยโอกาสนี้เข้ามานิยามพื้นที่ใหม่ ขยายการสะสมทุน การผลิตลำไยของเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนจึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบอาหารโลกหรือตลาดข้ามแดน และบทบาทหน้าที่การผลิตถูกแบ่งให้มีความเฉพาะทางมากขึ้น

2.2 การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตที่หลากหลายของ “ผู้จัดการสวนลำไย”

การผลิตลำไยนอกฤดูเพื่อการส่งออกของเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนภายใต้การควบคุมของทุนต่างแดนและตลาดข้ามแดน ทำให้นักเกษตรกรชาวสวนลำไยต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อให้การผลิตลำไยประสบความสำเร็จ โดยลดการใช้แรงงานของตนเองในการผลิตลงและวางแผน เลือกรกรการผลิตในฐานะ “ผู้จัดการสวนลำไย” เงื่อนไขของการ

เป็นผู้จัดการสวนลำไยมี 2 เงื่อนไข คือ “การกลายเป็นเกษตรกรมืออาชีพ” และการเกิดขึ้นของ “งาน” อันที่เชื่อมโยงกับการผลิตลำไย

1. “การกลายเป็นเกษตรกรมืออาชีพ”

การผลิตลำไยนอกฤดูกาลให้สำเร็จ มีคุณภาพตามที่ตลาดข้ามแดนต้องการเป็นการผลิตที่ฝืนความเป็นธรรมชาติของลำไย ไม่ใช่เกษตรกรทุกคนจะสามารถทำการผลิตสำเร็จเสมอทุกครั้ง เกษตรกรที่สามารถทำการผลิตลำไยประสบความสำเร็จบ่อยครั้งจะถูกยอมรับว่าเป็นมืออาชีพ อันจะนำมาซึ่งโอกาสทางเศรษฐกิจ และล็งให้ความไว้วางใจควบคุมการผลิตลดลง กลยุทธ์ที่นำมาซึ่งความเป็นเกษตรกรมืออาชีพมีดังนี้

- การปรับสร้าง/รักษาความรู้ในการผลิตลำไยนอกฤดูกาล
เงื่อนไขความรู้และประสบการณ์ในการผลิตที่ต่างกันส่งผล

ต่อการประสบความสำเร็จในการผลิต เกษตรกรที่มีประสบการณ์การเรียนรู้สะสม/รักษาความรู้ไว้มากจะมีโอกาสได้ผลผลิตมากกว่าเกษตรกรที่เริ่มผลิตภายหลังหรือที่มีประสบการณ์ ความรู้้น้อยกว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เริ่มต้นเรียนรู้การผลิตลำไยนอกฤดูจากร้านขายเคมีภัณฑ์ทางเกษตร เนื่องจาก การผลิตลำไยนอกฤดูจำเป็นต้องใช้สารเคมีช่วยทำให้ผลิตสำเร็จ เช่น เร่งการออกดอก สร้างเนื้อให้กรอบ สร้างความหวาน เป็นต้น ร้านขายเคมีภัณฑ์จึงเป็นที่ที่รวบรวมความรู้การใช้สารเคมีในการผลิตไว้หลากหลาย บริษัท และเรียนรู้จากสำนักงานเกษตรที่เข้ามาให้ความรู้การผลิตกับเกษตรกร อย่างไรก็ตามการเรียนรู้จากประสบการณ์การผลิตของเกษตรกรโดยตรงเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญใช้ในการผลิตให้สำเร็จได้มากกว่าวิธีการอื่น ผลผลิตลำไยนอกฤดูนำมาซึ่งรายได้จำนวนมาก และการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรให้สูงขึ้น เกษตรกรบางรายสามารถสร้างรายได้ให้ตนเองจากการผลิตลำไยมากกว่า 1 ล้านบาทต่อปี ซึ่งมากกว่ารายได้การปลูกพืชไร่นาในอดีตหลายเท่า ดังเช่น น้าภู (สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558) ที่เรียนรู้การผลิต

ลำไยจากการสอบถามเพื่อนเกษตรกรที่มีประสบการณ์การผลิตมาก่อนตนเองแล้วนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ และเรียนรู้ปรับเปลี่ยนการผลิตตามปัญหาที่เกิดขึ้นแต่ละปี “วิถีชีวิตชาวสวนก็ต้องศึกษาเรื่อยแหละครับ...ทำไปเขียนใส่สมุดไว้ จดหมด ถ้าลำไยเราร่วง เราก็เขียนใส่สมุดไว้ว่าต้องไปในชื่อที่ไหน..ผมจะไม่ถามร้านยา เราต้องถามรุ่นพี่ที่ทำลำไย ผมจะไม่ถามร้านยาโดยเด็ดขาด”

- การสะสมทุนและแย่งชิงทรัพยากรการผลิต

การเข้าถึงปัจจัยการผลิตของเกษตรกรที่ต่างก็นำมาซึ่งการผลิตที่ต่างกัน แบ่งออกเป็น 4 ปัจจัย คือ

น้ำ น้ำเป็นหัวใจสำคัญในการผลิตลำไยนอกฤดู หากไม่มีน้ำในการผลิต จะไม่สามารถผลิตลำไยได้ เกษตรกรจึงพยายามเข้าถึงน้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ หากเกษตรกรที่มีที่ดินใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ จะต่อท่อเพื่อสูบน้ำมากักเก็บไว้ในสระน้ำของตน ส่วนเกษตรกรที่ไม่อยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติเลือกที่จะขุดสระเพิ่มหรือรับน้ำฝน หรือขุดน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ แม้ว่าเกษตรกรจำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนมากเพื่อให้เข้าถึงน้ำในการผลิตก็ตาม ดังเช่น พิณซ (สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2558) ที่มีแหล่งน้ำไม่เพียงพอจึงต้องยกเลิกการผลิตลำไยไปหนึ่งปี แม้ว่าลำไยจะออกผลผลิตแล้วก็ตาม ส่วนพี่พันดา (สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2558) ที่มีเงินทุนในการขุดบ่อบาดาลเพิ่มเติมจึงมีน้ำเพียงพอในการผลิตลำไยจนสำเร็จ

ที่ดิน เกษตรกรที่มีการครอบครองที่ดินจำนวนมากกว่า 50 ไร่ สามารถจัดสรรที่ดินในการเพาะปลูกด้วยการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมทำการผลิตพืชที่หลากหลาย เช่น ปลูกลำไยส่วนหนึ่ง ปลูกพืชไร่อีกส่วนหนึ่งเพื่อลดความเสี่ยงหากทำการผลิตลำไยไม่สำเร็จ ทั้งยังสามารถมีพื้นที่ขุดสระเก็บกักน้ำได้มากขึ้น เกษตรกรที่มีจำนวนพื้นที่ปลูกลำไยจำนวนมากยังมีวิธีการสลับการผลิตปีเว้นปี เพื่อ “พักดิน” ให้มีความพร้อมในการผลิตมาก

ขึ้น โอกาสผลิตสำเร็จก็เพิ่มมากขึ้น เช่น น้ำฏ (สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2558) เกษตรกรที่มีพื้นดินประมาณ 100 ไร่ มีการจัดสรรแบ่งพื้นที่ปลูกลำไยมันสำปะหลัง อ้อย ผลไม้ และยังแบ่งการผลิตลำไยออกเป็น 2 แปลงผลิตแบบสลับปีเว้นปี เพราะเชื่อว่าควรให้ลำไยมีการพักพื้นที่ปีการผลิต่อไปจะให้ผลผลิตจำนวนมากหรือที่เรียกว่า “ต้นไมโทรม” ส่วนเกษตรกรที่มีที่ดินน้อยกว่า 50 ไร่ มีการจัดสรรที่ดินในการเพาะปลูกพืชผสมผสานในพื้นที่เดียวกัน เช่น ป่าสุใจ (สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2558) มีการจัดการการผลิตด้วยการปลูกลำไยไว้ในร่องมันสำปะหลัง เมื่อวางระบบน้ำเพื่อรดลำไยก็เปลี่ยนมาปลูกผักในพื้นที่ว่างแทน เมื่อลำไยสามารถตรวผลิลำไยนอกฤดูได้จึงเลิกปลูกพืชชนิดอื่น

อำนาจในการต่อรอง เกษตรกรที่มีฐานะดีเป็นเกษตรกรรายใหญ่มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นสมาคม หรือ/และเกษตรกรมีหน้าที่ตำแหน่งในรัฐท้องถิ่น สามารถต่อรองกับรัฐให้จัดหาโครงการพัฒนาสนับสนุนการผลิตลำไยในพื้นที่ชายแดน เนื่องด้วยมูลค่าการผลิตลำไยที่เพิ่มมากขึ้นทำให้พื้นที่ชายแดนแห่งนี้ได้รับความสนใจจากรัฐบาล มีการอนุมัติโครงการพัฒนาระบบชลประทานถนนและไฟฟ้าในพื้นที่ให้สอดคล้องกับการผลิตลำไยนอกฤดู เช่น โครงการวางท่อสูบน้ำจากลำคลอง ส่งน้ำข้ามหมู่บ้านเพื่อการเกษตร แม้ว่าการพัฒนาจะไม่ได้กระจายอย่างทั่วถึง เกษตรกรบางกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนา แต่เกษตรกรในพื้นที่ที่เข้าถึงทุนการผลิตจากโครงการพัฒนาสามารถทำการผลิตลำไยให้มีคุณภาพช่วยทำให้ราคารับซื้อลำไยโดยรวมของล้งในบริเวณพื้นที่ชายแดนนี้สูงกว่าพื้นที่อื่นๆ

แรงงาน นโยบายผ่อนปรนการข้ามแดนของรัฐทำให้แรงงานข้ามแดนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตลำไยนอกฤดูกาลในพื้นที่ชายแดน เกษตรกรสามารถติดต่อนายหน้าหาแรงงานที่ด่านข้ามแดนหรืออาจให้จัดหาแรงงานมาให้ที่สวนได้อย่างสะดวก ทั้งยังสามารถเลือกจ้างเฉพาะแรงงานที่มี

ประสิทธิภาพในการทำงานได้ตามต้องการ แรงงานข้ามชาติพยายามพัฒนาทักษะการผลิตลำไยของตนเองเพื่อให้ได้งานทำ ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรสามารถทำการผลิตสำเร็จเพิ่มขึ้น แรงงานข้ามชาติในพื้นที่แบ่งเป็นแรงงานจ้างประจำและจ้างชั่วคราว เกษตรกรที่มีที่ดินมากกว่า 50 ไร่จะเลือกจ้างแรงงานประจำมาช่วยทำการผลิต ส่วนเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อยกว่า 50 ไร่ มีสมาชิกในการผลิตเพียงพอ เลือกที่จะจ้างแรงงานมาช่วยทำการผลิตในบางช่วงเวลาเท่านั้น เพื่อลดต้นทุนการผลิต การที่รัฐมีนโยบายเอื้อให้แรงงานข้ามชาติเข้ามาทำงานในพื้นที่ ทำให้ระบบการเอาแรงงานในอดีตของชาวบ้านค่อย ๆ หายไป การจ้างแรงงานทำการผลิตหรือการจ้างเหมามีความสำคัญมากขึ้น เกษตรกรจึงลดบทบาทตนเองในการผลิตด้วยการใช้แรงงานตนเองน้อยลง และทำหน้าที่เพียงจัดการออกแบบการผลิตให้เหมาะสม

จะเห็นได้ว่า “ผู้จัดการสวนลำไย” ไม่ได้เป็นเพียงเกษตรกรที่ทำการผลิตด้วยการขูดรีดแรงงานตนเองเท่านั้น แต่เป็นผู้ผลิตที่มีความเป็นมืออาชีพ มีความเฉพาะทาง ซึ่งความเป็นมืออาชีพนี้เกิดขึ้นจากความพยายามสร้างความรู้ การพัฒนาทักษะการผลิตของเกษตรกร และการสะสมทุนการผลิตให้เอื้อต่อการทำการผลิต

2. การเกิดขึ้นของ “งาน” อื่นที่เชื่อมโยงกับการผลิตลำไย

นอกฤดู

การผลิตลำไยนอกฤดูแบบเข้มข้นจำเป็นต้องใช้ความชำนาญและความเฉพาะทาง ทำให้เกิด “งาน” ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตลำไย เพื่อให้การผลิตลำไยนอกฤดูประสบความสำเร็จ และช่วยลดความ “เสี่ยง” ในการผลิตให้ลดลง รวมทั้งการเข้ามาของแรงงานข้ามชาติ ทำให้เกิด “งาน” ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตลำไยนอกฤดู ดังนี้

ธุรกิจขายไม้ค้ำลำไย การขายไม้ค้ำลำไยเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่เกิดขึ้นจากความต้องการไม้ค้ำกิ่งลำไยไม่ให้กิ่งที่มีผลผลิตลำไย

ฉีกขาดก่อนการเก็บเกี่ยวผลผลิต ความต้องการไม้ค้ำต้นลำไยของเกษตรกรขึ้นอยู่กับขนาดของต้น เกษตรกรต้องซื้อไม้ค้ำลำไยเกือบทุกปี ปีละหลายหมื่นบาท เช่น ป่าสุใจสั่งซื้อไม้ค้ำลำไย 1 เทียบรรลือลิบส์ราคา 20,000 กว่าบาท เพื่อนำมาเปลี่ยนไม้ค้ำเดิมที่ผุตามเวลา ไม้ไผ่ที่ใช้เป็นไม้ค้ำภายในพื้นที่มีไม่มากนัก จำเป็นต้องออกไปหาไม้ไผ่จากต่างพื้นที่จึงทำให้เกิดอาชีพขายไม้ค้ำลำไยขึ้น เกษตรกรบางคนเลือกทำอาชีพขายไม้ค้ำไปพร้อมกับการผลิตลำไย รวมทั้งเกษตรกรที่ไม่สามารถผลิตลำไยได้ก็สามารถเลือกทำอาชีพขายไม้ค้ำลำไย ธุรกิจขายไม้ค้ำเอื้อให้ความสะดวกกับเกษตรกรชาวสวนลำไยที่สามารถเลือกซื้อแทนการออกไปหาด้วยตนเอง

อาชีพนายหน้า เกิดขึ้นพร้อมกับการผลิตลำไยนอกฤดูเพื่อส่งออก ความต้องการขายลำไย หาซื้อลำไย และแรงงาน ในกระบวนการผลิตลำไย ทำให้เกษตรกรบางรายผันตัวเองไปเป็นนายหน้า ซึ่งเอื้อให้เกษตรกรผู้ผลิตลำไยจัดการผลิตได้ง่ายขึ้น โดยไม่ต้องใช้แรงงานของตนเอง แบ่งเป็นนายหน้าติดต่อลำไย และนายหน้าหาแรงงาน ดังนี้

นายหน้าติดต่อซื้อลำไย ทำหน้าที่ติดต่อซื้อลำไยจากเกษตรกรให้กับล้งที่ตนสังกัดอยู่ หรือติดต่อเช่าสวนลำไยให้กับล้งและนายทุนต่างถิ่น ทำให้เกษตรกรมีทางเลือกที่จะตัดสินใจทำสัญญาขายผลผลิตให้กับล้งมากขึ้น เมื่อสามารถติดต่อซื้อขายสำเร็จ นายหน้าจะได้รายได้จากการหักเปอร์เซ็นต์จากล้งหรือนายทุน เช่น พี่ปราโมทย์เคยออกไปหางานทำนอกชุมชนแล้ว กลับมาเป็นนายหน้าติดต่อซื้อลำไยให้กับล้ง จนสามารถสร้างรายได้และต่อมาได้เปิดล้งรับซื้อเอง (น้องนัต, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2558)

ส่วนนายหน้าหาแรงงาน ทำหน้าที่ติดต่อหาแรงงานข้ามชาติให้ตามความต้องการของเกษตรกรผู้ว่าจ้าง โดยมีทั้งนายหน้าที่สังกัดอยู่กับล้งและนายหน้าอิสระไม่มีสังกัด นายหน้าที่สังกัดอยู่กับล้งจะต้องนำแรงงานที่ตนดูแลไปส่งตามสวนลำไยที่ล้งจัดสรรให้ไปเก็บผลผลิต หรือเรียกว่านายหน้า

สังกัดอยู่ใน “สายเก็บ”⁵ ของล้ง นายหน้าจะได้รายได้จากการเก็บค่ารถจากแรงงานข้ามชาติแต่ละคน และได้เงินค่าดูแลคนงานจาก “ล้ง” ด้วยการจ่ายเป็นเปอร์เซ็นต์ตามตะกร้าลำไยที่คนงานเก็บได้ ส่วนนายหน้าที่ไม่มีสังกัดจะมีวิธีจัดการที่แตกต่างกันไป เช่น ลุงดี นอกจากเป็นเกษตรกรแล้วยังเป็นนายหน้าหาแรงงาน มีแรงงานข้ามชาติมาอยู่ประจำ ช่วยทำการผลิต โดยจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันที่แรงงานทำงาน หากช่วงที่ตนไม่มีงานจะติดต่อหางานจากเกษตรกรรายอื่น ๆ ในพื้นที่ แล้วส่งแรงงานเข้าไปทำ มีการคิดค่ารถหากตนต้องขับรถไปรับ-ส่ง ช่วงใดที่ไม่มีงานจ้าง แรงงานสามารถข้ามกลับประเทศกัมพูชาแล้วกลับมาใหม่ในฤดูกาลผลิตต่อไป

ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง การรับเหมาก่อสร้างลำไยกลายเป็นธุรกิจใหม่ที่เกิดขึ้นจากเกษตรกรบางกลุ่มที่มีเครือข่าย แรงงาน ความรู้เฉพาะในการผลิตลำไยมารับจ้างผลิตลำไย และเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรที่ผลิตลำไยนอกฤดูไม่ประสบความสำเร็จเลือกจ้างทำการผลิตแทนตนเอง เพื่อให้สามารถผลิตลำไยสำเร็จ โดยธุรกิจรับเหมาในการผลิตแบ่งออกได้หลายรูปแบบ ดังนี้

- ธุรกิจรับจ้างราดสาร เกษตรกรที่สามารถคิดค้นวิธีการราดสารให้ต้นลำไยออกดอกสำเร็จ หากมีทุนและแรงงานพอจะผันตัวเองมารับเหมาราดสารลำไยให้เกษตรกรที่ไม่มั่นใจว่าตนเองจะราดสารสำเร็จ หรือราดสารแล้วได้ผลผลิตน้อย ขั้นตอนราดสารเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการผลิตเป็นการบังคับให้ลำไยออกดอก หากราดสารไปแล้วลำไยไม่ออกดอกนั้นหมายความว่าเกษตรกรต้องล้มเลิกการผลิตปีนั้นไป เกษตรกรที่มีเงินทุนเพียงพอและมีพื้นที่ในการผลิตมากจะเลือกจ้างเหมาราดสาร ทำให้ไม่ต้องการ

⁵ สายเก็บ เป็นการแบ่งงานภายในล้ง สายเก็บจะเป็นกลุ่มคนที่ทำหน้าที่ออกไปเก็บผลผลิตในสวนลำไยส่งมาให้ทางล้ง

ซื้อสารเคมีและหาคนงานในการผลิตขั้นตอนนี้ เกษตรกรที่ทำธุรกิจรับจ้างราดสารไล่จึงมีรายได้เพิ่มเติม และยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สูงขึ้น เช่น ลุงดำเป็นคนหนึ่งที่ทำธุรกิจรับจ้างราดสารไล่หลังจากที่ทดลองผลิตไล่ด้วยตนเองจนประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก จึงเปิดร้านขายสารเคมีและรับจ้างเหมาราดสาร ทำให้ลุงและครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นกว่าในอดีต ลุง ๆ ที่เคยออกไปหางานทำต่างถิ่นก็กลับมาช่วยทำการผลิตไล่

- ธุรกิจรับจ้างแต่งกิ่งไล่ เกษตรกรเชื่อว่าการตัดกิ่งก้านต้นไล่ให้อากาศถ่ายเท แสงแดดสามารถส่องถึงโคนต้นได้ จะทำให้ไล่ออกผลผลิตดี การตัดแต่งกิ่งไล่ที่ต้องใช้แรงงานในการผลิตจำนวนมากแข่งขันกับเวลา รวมทั้งต้องมีความชำนาญในการเลือกตัดแต่งกิ่ง เกษตรกรจึงเลือกจ้างเหมาแทน นายหน้าที่มีแรงงานข้ามชาติดูแลอยู่จะรับจ้างเหมาในการตัดแต่งกิ่ง บางรายขึ้นตรงกับลุง คือ ลุงจะจ่ายค่าจ้างแทนเกษตรกรก่อน หลังเก็บผลผลิตจึงจะหักเงินจากเกษตรกร บางรายไม่ได้ขึ้นตรงกับทางลุง เกษตรกรจะทำการบอกต่อแนะนำกันเอง และทำการตกลงราคาค่าจ้างเหมากันก่อนล่วงหน้า แม้ว่าเกษตรกรบางรายจะมีแรงงานจ้างประจำแต่เลือกที่จะจ้างเหมาตัดแต่งกิ่งมากกว่าใช้แรงงานของตน โดยคิดว่าแรงงานเหมามีความชำนาญมากกว่า หากแรงงานของตนตัดแต่งกิ่งไม่ดีจะส่งผลต่อการออกผลผลิตไล่ต่อไป ส่วนเกษตรกรที่ต้นไล่ขนาดไม่ใหญ่มากและปริมาณต้นไม่มากจะเลือกใช้แรงงานในครอบครัวช่วยกันตัดแต่งกิ่งเองเพื่อลดต้นทุนในการผลิต เช่น ครอบครัวของป้าบัว (สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2558) ที่มีต้นไล่ไม่มากนัก ขนาดลำต้นที่ไม่ใหญ่มาก จึงเลือกที่จะช่วยกันตัดแต่งกิ่งไล่กันเองแทนการจ้างเหมา

- ธุรกิจรับจ้างแต่งลูก หลังจากที่ทำราดสารไล่จนกระทั่งไล่ติดเป็นผลขนาดเล็ก ๆ แล้ว หากแต่ละข้อไล่มีจำนวนผลมากเกินไปจำเป็นต้องตัดแต่งลูกออก เพื่อรองรับการขยายขนาดของผลไล่ ถ้ามีผลในข้อมากเกินไปขนาดของผลไล่จะไม่ใหญ่ ทำให้ราคาลดลง แต่หากปีใด

แต่ละช่อมีผลผลิตน้อยไม่จำเป็นต้องตัดแต่ง ขั้นตอนการแต่งลูกเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้การผลิตลำไยมีคุณภาพ ขนาดผลใหญ่ การตัดแต่งผลจำเป็นต้องใช้ความชำนาญและแข่งขันกับเวลา เกษตรกรเลือกที่จะจ้างเหมาตัดแต่งช่อลำไยมากกว่า

- ธุรกิจเช่าเหมาสวนผลิตลำไยทั้งสวน หากเกษตรกรรายใดไม่สามารถทำการผลิตลำไยให้ประสบความสำเร็จ สามารถเลือกให้นายทุนหรือเกษตรกรรายอื่นเข้ามา “เช่าสวน” ของตนเองทำการผลิตแทนได้ โดยสามารถเลือกทำสัญญาเช่าเป็นรายปีหรือหลายปี ตามการตกลงของเกษตรกรกับผู้เช่า ในช่วง พ.ศ. 2557-2558 เกิดปัญหาภัยแล้งเกษตรกรที่มีทุนในการผลิตน้อยและไม่สามารถผลิตลำไยสำเร็จเลือกที่จะปล่อยให้เช่าสวนตน แล้วหันไปทำอาชีพอื่นๆ เช่น ค้าขายภายในชุมชน ทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการผลิตลำไย หากมีเงินทุนพออาจกลับมาทำการผลิตอีกครั้ง

การผลิตลำไยให้มีคุณภาพตามความต้องการตลาดไม่เพียงจะทำให้เพิ่มรายได้เท่านั้น ยังเป็นความภาคภูมิใจของเกษตรกรอีกด้วย สร้างความรู้สึกถึง “ความเป็นมืออาชีพ” ให้กับเกษตรกร เกษตรกรรายอื่นรวมทั้ง ลังจะให้ความยอมรับกับเกษตรกรรายนั้น ทั้งยังส่งผลให้ลังเชื่อถือใจในการผลิต ให้ราคารับซื้อสูง ลดการควบคุมการผลิตลง เกษตรกรที่สามารถผลิตลำไยสำเร็จ สามารถเข้าถึงการสะสมทุนการผลิตได้มากขึ้น มีโอกาสเลือกทำอาชีพหรือ “งาน” ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตลำไย นำมาซึ่งการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น เกษตรกรในฐานะผู้จัดการสวนลำไยสามารถจัดสรร ออกแบบการผลิตและเวลาให้กับตนเองได้ตามเงื่อนไขปัจจัยการผลิตที่ต่างกัน

เกษตรกรบางคนสามารถเลือกทำเกษตรกรที่ไม่ได้ลงมือผลิตเองควบคู่ไปกับอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เช่น น้ำคร (สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2558) เป็นตัวอย่างหนึ่งของผู้จัดการสวนที่ไม่ได้ลงมือทำการผลิตด้วยตนเอง ด้วยฐานะที่ติดตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ที่ดินจำนวนมากกว่า 100 ไร่ ทำให้น้ำครเลือก

ที่จะจ้างหัวหน้าแรงงานมาควบคุมแรงงานข้ามชาติที่จ้างประจำให้ทำการผลิตแทนตนเอง น้ำครเลือกที่จะเข้าไปควบคุมการผลิตช่วงที่สำคัญเช่นช่วงราวสารลำไย โดยน้ำครมีงานประจำอื่นนอกภาคเกษตรที่ทำไปพร้อมกันด้วย สำหรับน้ำแมว (สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2558) ที่ไม่ได้ฐานะดีมาตั้งแต่ในอดีตและเป็นคนต่างถิ่น สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจจากธุรกิจลำไยนอกฤดูฤดูกาล น้ำแมวเริ่มจากการเก็บเกี่ยวประสบการณ์การผลิตลำไยจากการเป็นนายหน้าค้าลำไยให้กับล้ง เมื่อมีโอกาสจึงเปิดล้งรับซื้อลำไยไปพร้อมกับเช่าสวนลำไย โดยเลือกจ้างธุรกิจรับเหมาการผลิตบางช่วงมาดำเนินการผลิตแทนตน รวมทั้งจ้างแรงงานประจำมาช่วยดำเนินการผลิตด้วย พี่เื่อง (สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม 2558) เป็นอีกคนหนึ่งที่เคยเรียนรู้การผลิตลำไยจนสามารถทำการผลิตลำไยสำเร็จ โดยเลือกจ้างแรงงานต่างชาติมาช่วยดำเนินการผลิต เนื่องจากมีแรงงานในครอบครัวน้อยกว่าจำนวนที่ดินในการผลิต รวมทั้งยังประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรเพิ่มเติม พี่เื่องจึงเป็นผู้จัดการวางแผนสั่งให้แรงงานดำเนินการผลิต และเลือกใช้บริการธุรกิจรับเหมาผลิตบางช่วงที่แรงงานของตนเองไม่สามารถทำได้ เช่น การแต่งซ่อลูก

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้ไม่สามารถเป็นเกษตรกรมืออาชีพได้ทุกคน บางคนไม่สามารถทำการผลิตลำไยประสบความสำเร็จ เช่น พี่นุช (สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2558) ที่มีแหล่งน้ำไม่เพียงพอในการผลิตลำไย ทำให้ต้องตัดสินใจหยุดการผลิตไปหนึ่งปี แม้ว่าลำไยจะเริ่มออกผลมาแล้วก็ตาม เนื่องจากผลกระทบจากภัยแล้งและไม่มีเงินลงทุนในการจัดหาน้ำมาทำการผลิต พี่แนน (สัมภาษณ์, 4 ตุลาคม 2558) เป็นอีกคนหนึ่งที่ยังไม่สามารถผลิตลำไยให้ประสบความสำเร็จได้เท่าที่ควร โดยเริ่มเรียนรู้ทำการผลิตได้ประมาณ 6 ปี หลังจากที่พ่อแม่ยกที่ดินให้มาทำการผลิตเอง ประสบการณ์การผลิตน้อยที่น้อยจึงยังคงต้องเรียนรู้ทำการผลิตเพิ่ม โดยหวังว่าตนเองจะสามารถทำการผลิตสำเร็จ รวมทั้งจำนวนที่ดินในการผลิตเพียง 10 ไร่ ทำให้ได้เงินซื้อขายลำไยล่วงหน้าจากล้งไม่มากนัก

จึงทำการผลิตเองเป็นหลัก

การเกิด “งาน” อื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตลำไยนอกฤดูแบบเข้มข้นเพื่อการส่งออก ทำให้เกษตรกรไม่จำเป็นต้องลงมือดำเนินการผลิตด้วยเองทั้งหมดเช่นกระบวนการผลิตในอดีต การผลิตลำไยแบบเข้มข้นต้องอาศัย “ความชำนาญพิเศษ” ที่ไม่ใช่ทุกคนจะมีได้ บางคนสั่งสมประสบการณ์จากการลองผิด – ลองถูก เมื่อมีความรู้ – ความชำนาญจึงรับจ้างทำงานในส่วนนั้น และยังเป็นทางเลือกให้เกษตรกรก้าวเข้าสู่การกลายเป็นนายจ้างและสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น จากช่องทางอาชีพใน “งาน” ที่เกี่ยวกับการผลิตลำไย เกษตรกรมีการเรียนรู้ สะสมประสบการณ์ การผลิตของตนให้ประสบความสำเร็จกลายเป็น “มืออาชีพ” นอกจากนี้ วิถีการเกษตรแบบเข้มข้นต้องอาศัยการแบ่งแรงงาน (division of labor) ที่มากขึ้น เกษตรกรจึงใช้วิธีจ้างคนทำงานบางส่วน ทำให้เกษตรกรมีบทบาทในการจัดสรร จัดการการผลิตของตนในฐานะ “ผู้จัดการสวน” โดยเลือกการจ้างงานรูปแบบต่าง ๆ แทนการดำเนินการผลิตด้วยตนเอง

บทสรุป

กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ระบบอาหารเชื่อมโยงเข้าหากัน การผลิตในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกทำเพื่อส่งไปยังผู้บริโภคในต่างแดน แนวคิดการแก้ข้อเชิงพื้นที่และเวลา (David Harvey, 2003) ช่วยชี้ให้เห็นถึง ทุนข้ามแดนก้าวข้ามขอบเขตจำกัดเรื่องเวลาและพื้นที่และเข้ามาขยายการสะสมทุนในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกของไทย ด้วยการให้นิยามความหมายพื้นที่ใหม่ รวมทั้งการสนับสนุนของรัฐไทยผ่านการผ่อนปรนการข้ามแดน การพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสนับสนุนการค้าเสรี พื้นที่ชายแดนถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตอาหารเพื่อป้อนตลาดโลกทำให้เกษตรกรบนพื้นที่นี้ก้าวเข้าสู่การผลิตอยู่ภายใต้เงื้อมมือของตลาดโลก ส่วนแนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาได้ทำให้เห็นว่า เกษตรกรบริเวณนี้ได้มีการ

ปรับตัวเป็นผู้จัดการสวนลำไย แต่การผลิตลำไยส่งออกต้องมีความรู้และมีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนแตกต่างไปจากการผลิตทางการเกษตรในอดีต เพื่อให้ประสบความสำเร็จ เกษตรกรจึงต้องแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ร้านขายเคมีภัณฑ์ทางการเกษตร การสะสมประสบการณ์การผลิต เงื่อนไขการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน เช่น จำนวนที่ดินที่ถือครอง การเข้าถึงแหล่งน้ำ ของเกษตรกรทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จต่างกัน

การศึกษานี้ยังชี้ให้เห็นว่า การเข้ามาควบคุมสร้างมาตรฐานควบคุมการผลิตลำไยเพื่อการส่งออกของรัฐสอดคล้องกับแนวคิดของ Watts และ Goodman (1997) ที่เสนอถึง การผลิตพืชอาหารที่มีลักษณะข้ามพื้นที่และข้ามชาติ (จาเมรี เชียงทอง, 2554, น. 34) การสร้างมาตรฐานของรัฐนี้เอื้อต่อการขยาย สะสมทุนของทุนข้ามแดนด้วย การปรับเปลี่ยนหากลยุทธ์ในการผลิตที่หลากหลายของเกษตรกรแสดงให้เห็นถึงความเป็นพลวัตและความยืดหยุ่นของเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกแห่งนี้สอดคล้องกับยศ สันตสมบัติ (2546) ที่เสนอถึงการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของสังคมชาวนาในภาคเหนือที่มีความเป็นพลวัตและความยืดหยุ่น วิถีเกษตรกรรมจึงไม่สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ แต่เกษตรกรสามารถปรับตัวสร้างทางเลือกที่มีความหลากหลาย (internal differentiation) มากขึ้นปรับเปลี่ยนบทบาทการผลิตของตนเพื่อให้ยังดำรงการผลิตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จาเมรี เชียงทอง และคนอื่นๆ. (2554). ชนบทไทยเกษตรกรรมระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. (2554). อีสานกับโลกาภิวัตน์, สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2554. <http://social-agenda.org/article/1124>.

- ทรงชัย ทองปาน. (2557). การเข้ามาของยางพารา และการตัดสินใจกลับบ้าน: กรณีศึกษาครัวเรือนชาวนาในลุ่มน้ำห้วยคอง. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา, 33(2), 77-102.
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชน ภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศไทยโลก ที่สาม. เชียงใหม่: บริษัท วิทอินดิไซน์ จำกัด.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2558). ศูนย์ข้อมูลผลไม้, สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2558. <http://www.oae.go.th/fruits/index.php/longan-data>.
- Arjun Appadurai. (1996). *Modernity at large*. University of Minnesota Press.
- David Goodman, Michael Watts. (1997). *Globalising Food: Agrarian Questions and Global Restructuring*. London: Psychology Press.
- Harvey, David. (2003). *The New Imperialism*. New York: Oxford University Press Inc.
- Hirsch, Philip. (2011). *Revisiting Agrarian Transformations in the Greater Mekong Sub-region: New Challenges*, Chayan Vaddhanaphuti and Chusak Wittayapak (Ed.). Chiang Mai: The Regional Center for Social Science and Sustainable Development (RCSD).
- Kautsky, K. (1899, orig. 1899). *The Agrarian Question: In Two Volumes*. P. Burgess (trans.) Introduction by Hamza Alavi and Teodor Shanin. London: Zwan Publications.
- Rigg, J and Sakunee Nattapoolwat. (2001). *Embracing the Global in Thailand: Activism and Pragmatism in an Era of Deagrarianization*. *World Development*, 29(6): 945-960. สัมภาษณ์
- เจมส์. เจ้าของร้านรับซื้อลำไยเพื่อการส่งออกในจังหวัดลำพูน. (13 ตุลาคม 2557). สัมภาษณ์.

- น้ำภู. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี และข้าราชการทหาร
วัยเกษียณ. (8 ตุลาคม 2558). สัมภาษณ์.
- น้องนัต. หลานของพี่ปราโมทย์ เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัด
จันทบุรี. (27 มกราคม 2558). สัมภาษณ์.
- ป้าบัว. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (1 พฤษภาคม
2558). สัมภาษณ์.
- ป้าสุขใจ. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (30 เมษายน
2558). สัมภาษณ์.
- ลุงดี. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (12 กันยายน
2557). สัมภาษณ์.
- พินุช. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (20 ตุลาคม 2558).
สัมภาษณ์.
- พี่วิเชียร. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี และเป็นผู้ใหญ่
บ้านสายรุ้ง ในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (11 กรกฎาคม 2558).
สัมภาษณ์.
- พี่สมศรี. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (17 มีนาคม
2558). สัมภาษณ์.
- พินดา. เกษตรกรชาวสวนลำไยในพื้นที่ชายแดน จังหวัดจันทบุรี. (5 กันยายน
2558). สัมภาษณ์.
- ศิริชัย. เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรกรอำเภอโป่งน้ำร้อน. (14 ตุลาคม 2558).
สัมภาษณ์.